

Pletl Rita

Az írásbeli kifejezőképesség színvonalának vizsgálata

Az anyanyelv tanításának fontos feladata az anyanyelvi kompetencia fejlesztése oly módon, hogy a tanulókat képessé tegye a társadalmi érdekérvényesítést lehetővé tevő kommunikációra (szóban és írásban).

Tanulmányom témája az anyanyelvi írásbeliséghez kapcsolódik: a 2005–2006-os tanévben lebonyolított országos hatókörű eredménymérés adatai alapján vázolom fel az írásbeli kifejezőképesség színvonalának alakulását a magyar tagozaton tanuló diákok körében.

Az empirikus kutatás megvalósulása közösségi összefogás eredménye: az adatgyűjtés a kisorsolt iskolák tanítóinak, magyartanárainak segítségével, a fogalmazásokat megíró diákok közreműködésével, az értékelés a dolgozatokat javító pedagógia szakos egyetemisták munkájával valósult meg.

1. Az eredménymérés megtervezése és lebonyolítása

A fogalmazási képesség alakulásának a megismerésére a keresztmetszeti vizsgálat módszereit alkalmaztuk, amely lehetővé tette, hogy reprezentatív tanulóminták alapján tanulmányozzuk az írásbeli kifejezőképesség színvonalát az iskolai képzés egymásra épülő szakaszainak záró évfolyamain, majd a fejlődésre vonatkozóan a különböző évfolyamok adatainak az egybevetésével, összehasonlításával vonjunk le következtetéseket

A vizsgálatnak csak az első szakaszát mutatom be, amely kritériumorientált diagnosztikus mérés volt. A tanulói teljesítményeket abból a szempontból vizsgáltuk, hogy azok hogyan viszonyulnak a tantervi követelményekhez. Ezen mérés adataiból általános helyzetkép rajzolható meg az írásbeli kifejezőképesség színvonaláról. Felmérhető, hogy az iskola által közvetített kiművelt nyelvi kód mintái milyen mértékben alakítják a tizenévesek kommunikációs szokásait, hiszen az iskolai kommunikációs és nyelvi képzésben az anyanyelv funkcionális és normatív használata érvényesül.

Az eredménymérés megtervezésekor a következő célokat tűztük ki:

Felmérjük a fogalmazás képességének színvonalát a különböző iskolatípusokban tanuló magyar diákság körében; összefüggéseket állapítunk meg a tantervi célkitűzések, a tanítás körülményei és a fogalmazások jellegzetességei között.

Tanulmányomban a megvalósult célkitűzések közül az elsőnek a bemutatására vállalkozom, a fogalmazási képesség színvonalának a jellemzésére.

A következő előfeltevések fogalmazhatók meg: az új tantervek jelentős javulást eredményeznek a tanulói teljesítmények eloszlásában; fokozatosan növekedni fognak az országos teljesítményátlagok, a teljesítmények javulása minden régióban tapasztalható lesz, legfeljebb a növekedés üteme lesz eltérő; az iskolázás alsó szakaszain még meglévő, régiók szerinti szignifikáns különbségek csökkennek az általános iskola nyolcadik osztályáig.

Az iskolák kisorsolásában a lépcsőzetes mintavétel elvét alkalmaztuk. Ez azt jelenti, hogy a mintába került iskolák között az országos helyzettel azonos arányban szerepelnek a következő szempontok szerint kisorsolt iskolák: az iskola típusa (elemi, általános iskola, líceum, szakközépiskola); az iskolák környezete (város, falu); a régiók szerint (szórvány, átmeneti régió, tömb).

Az iskolák típusa az írásbeli kifejezőképesség színvonalának alakulása szempontjából azért lényeges, mert a fogalmazási képesség fejlesztésében a különböző képzési szakaszok az egymásra épülő képzési céloknak megfelelően különböző szerepet vállalnak: az elemiben történik a fogalmazási képesség megalapozása, kialakítása; az általános iskola feladata a képesség intenzív és célirányos fejlesztése; a líceum a kiteljesítés szakasza, amelynek eredménye az, hogy lehetővé tegye a sikeres kommunikációt szóban és írásban.

A régiók figyelembevétele a reprezentatív minta szempontjából nagyon fontos, hiszen a régió azt a nyelvi, kulturális közeget jelenti, amelyben a tanuló családja él, amelyben az iskola mint oktatási intézmény működik. A három régió: szórvány, átmeneti régió, tömb aszerint különíthető el, hogy az adott földrajzi térségben milyen a magyar lakosság számaránya. Mi a besorolásnál azt vettük alapul, hogy milyen a magyar vagy magyar tagozattal is rendelkező iskolák számaránya az adott térségben, illetve mennyi diák tanul anyanyelvén ezekben az iskolákban.

A vizsgálat eszközeinek megtervezésében abból indultunk ki, hogy a fogalmazási képesség színvonalát a fogalmazások alapján lehet megítélni, amelyek a feladatban megadott kommunikációs helyzet megoldásaként önálló szövegműként jönnek létre; a képesség terjedelmét és rugalmasságát pedig különböző típusú fogalmazások íratásával lehet vizsgálni.

Az írásbeli kifejezőképesség színvonalának alakulását a következő műfajokban mértük: mese (4. osztály); élménybeszámoló, személyleírás, levél (5. és 8. osztály); tanács (8. és 12. osztály); esszé, tudósítás (12. osztály).

A felmérés lebonyolítására a 2005–2006-os tanévben került sor.

A mérés lebonyolításában, mivel felmérőbiztosok nem álltak rendelkezésünkre, tanítók és magyartanárok segítségét kértük. A kisorsolt iskolákba elküldtük a körlevelet, feladatlapokat, kérdőíveket.

A körlevél tartalmazta a felkérést a mérésben való részvételre, a célkitűzések ismertetését, a lebonyolítás útmutatóját, a fogalmazások begyűjtésének és elküldésének forgatókönyvét. A tanárokat arra kértük, hogy ragaszkodjanak az útmutató előírásaihoz, hiszen elsősorban nekünk érdekünk, hogy a fogalmazások alapján valós képet tudjunk alkotni a tanulóink fogalmazási képességének színvonaláról. A dolgozatok javítatlanul postai küldeményként a címekre érkeztek.

A beérkezett dolgozatokat iskolatípusok, régiók és évfolyamok szerint csoportosítottuk, majd kódoltuk. Minden dolgozatra felvezettük a régió, megye, iskolatípus, településtípus, évfolyam kódjelét. Külön jelöltük a fogalmazásokat a feladattípus szerint is.

A dolgozatok javítása a következőképpen valósult meg: minden dolgozatot két bíráló értékelt egymástól függetlenül, javítási útmutató alapján, a pontszámokat dolgozatonként és műfajok szerint felvezették a javítólapokra. A pontozás hat analitikus szempont szerint történt. Ugyanazt a hat analitikus szempontot vettük át, amelyet a nemzetközi írásbeli kifejezőképesség vizsgálatában alkalmaztak. Az analitikus szempontok a következők: tartalom, szerkezet, stílus, nyelvhelyesség, helyesírás, külalak. A két értékelő által adott pontszámokból számítottuk ki a zsűriosztályzatot, ezeket az adatokat tápláltuk a számítógépbe.

A felmérésben résztvevő diákok értékelhető dolgozatainak az eredményadatait használtuk fel az országos átlagok kiszámításában. Mivel egy dolgozat több típusú fogalmazást tartalmazott, egy dolgozat átlagát a különböző műfajú szövegművekre kapott osztályzatokból számítottuk ki. A tanulói teljesítményátlagokat az analitikus szempontok (tartalom, szerkezet, stílus, nyelvhelyesség, helyesírás, külalak) alapján kapott pontszámok összegéből úgy számítottuk ki, hogy a feladat megoldására kapható maximális pontszámhoz viszonyítottuk a megvalósított pontszámot. A teljesítmények eloszlását a tízes skálán vizsgáltuk, követve a román oktatási rendszerben kialakult osztályozási gyakorlatot, de a minősítés megkönnyítése céljából az egyes értékintervallumokat összevonva kezeljük: egytől az ötös (4,99) osztályzatig elégtelen; öttől a hetes (6,99) osztályzatig gyenge; héttől nyolcig (7,99) közepes; nyolctól kilencig (8,99) jó; kilenctől tízig (9,99) jeles.

2. A vizsgálati minta

A kisorsolt 200 iskolából 103 vett részt a mérésben a részvételi arány 52%-os. A beérkezett dolgozatok a régiók szerinti lebontásban a következőképpen oszlanak meg: szórvány: 17%, átmeneti régió: 33%, tömb: 50%.

A beérkezett dolgozatok száma 2953, az értékelhető dolgozatoké 2785. A szövegművek száma műfajonként a következőképpen alakul: mese: 615; élménybeszámoló: 1647; levél: 1570; személyleírás: 1642; tanács: 1312; esszé: 653; tudósítás: 582.

3. Az eredményadatok értékelése

A fogalmazási képesség színvonalának az alakulását az egymást követő oktatási szintek szerint mutatom be, figyelembe véve azt, hogy az oktatás adott szakaszában milyen képzési célok szerint bontakozik ki a fogalmazási képesség fejlesztése.

Az írásbeli kifejezőképesség színvonalának az alakulását az országos átlagok és a megoszlási mutatók alapján vizsgálom. Az országos átlagok értékelésével általános képet lehet felvázolni a fogalmazási képesség színvonaláról, a megoszlási mutatók alapján pedig azt lehet vizsgálni, hogy a diákság hány százaléka a teljesítménye található az átlag alatt, illetve fellel; megállapítható az, hogy mennyire széles a középréteg, illetve a tanulók hány százaléka tartozik a gyengén vagy a jól fogalmazók csoportjába.

A fogalmazási képesség színvonalának terjedelméről és rugalmasságáról a műfaji átlagok nyújtanak információt, ezért a különböző évfolyamok eredményadatainak a bemutatását a műfaji kategóriák szerinti lebontásban végzem el. Az adatok tanúsága szerint az írásbeli kifejezőképesség színvonala számottevő különbségeket mutat műfajonként, adott műfajban évfolyamonként, sőt régióként is. Ez azt is jelzi, hogy adott műfajú szövegalkotási feladat milyen mértékben bizonyult könnyűnek vagy nehéznek a tanulók számára.

4. Az írásbeli kifejezőképesség színvonala oktatási szintek szerint

4.1. Az elemi iskola

A fogalmazás tanításában az alapfokú oktatás szerepe a képesség megalapozása, kialakítása. Az elemi alakítja ki azokat a jártasságokat, készségeket, amelyeknek összehangolt működése szükséges ahhoz, hogy a fogalmazás folyamatában (szövegtervezés, szövegalkotás) létrejöhessen a szöveg.

A negyedikes diákok egy műfajban írtak hosszabb terjedelmű szöveget; a mesét azért választottuk, mert a műfaj eleve több típusú szövegfajtát (leíró, elbeszélő, párbeszéd) követel.

A negyedikesek átlagai közepesek: a szórványé 7,08, az átmeneti régióé 7,09, a tömbé 7,12. A régiók között nincs szignifikáns különbség (p értéke 0,7597).

A településtípusok szerinti átlagok azt mutatják, hogy az elemi iskola záró évfolyamán még nincs túl nagy különbség a falun, illetve a városban tanuló diákok teljesítményei között: a város átlaga 7,28; a falué 6,64; a különbség fél jegynyi (0,64).

A negyedikesek teljesítményeinek eloszlási mutatóit vizsgálva megállapítható, hogy az eloszlás kiegyensúlyozottságot mutat. Az országos átlag (7,11) a közepes kategória alsó határán található. A tanulók 45%-a az országos átlag alatt, 55%-uk az átlag felett teljesít. A diákok 8%-a nem éri el az átmenő jegyet; ha ehhez még hozzászámítjuk azt, hogy a tanulók 14%-a vagy nem tudta megoldani a feladatot, vagy értékelhetetlen fogalmazást írt, akkor az elégtelenül teljesítők aránya túl magas. A gyenge kategóriában található a tanulók 37%-a, és majdnem ugyanennyien, 34% a jó, illetve a jeles értéksávban. Közepes minősítésű a diákok 21%-a. Tehát az eloszlás normálisnak mondható.

4.2. Az általános iskola

Az írásbeli kifejezőképesség fejlesztésében az általános iskolai képzésnek a feladata sokrétű. Az alapvető íráskészségek megszilárdítása után (5. osztály) a fő cél a képesség célirányos fejlesztése. Feladat a képesség terjedelmének kiterjesztése és rugalmasságának növelése.

4.2.1. Az ötödikesek három műfajban írtak fogalmazásokat: élménybeszámoló, levél, személyleírás. Átlagaik, amelyeket három szövegmű alapján számítottunk ki, alacsonyabbak, mint az egy szövegmű alapján számolt negyedikeseké. Az átlagok a valós helyzetet jobban megközelítve tükrözik az átlagos fogalmazási képességet.

A régiók átlagai (szórvány: 5,60; átmeneti régió: 6,41; tömb: 6,48) között nincs szignifikáns különbség ($p = 0,237$), de a műfajok átlagai között már van. A szignifikáns különbség mind a három műfaj esetében kimutatható. A településtípus szerinti átlagok között szintén nem jelentős a különbség: a falu átlaga 6,50, a városé 6,30.

Mindhárom műfaj országos átlaga a gyenge kategóriában helyezkedik el, a különbség abban van, hogy a személyleírás átlaga az alsó határon húzódik, az élménybeszámolóé a középszint alatt, a levélé a középszint felett. Ennek függvényében alakul az is, hogy a diákok hány százaléka található az országos átlag alatt, illetve felett. A személyleírás átlaga a legalacsonyabb (5,98), a tanulók 46%-a teljesít az átlag alatt, 54%-a felette. Az élménybeszámoló országos átlaga 6,42, a tanulók 58%-ának teljesítménye az átlag alatt van, 42%-nak felette. A levél átlaga a legmagasabb (6,54), a diákok 53%-a átlag alatt, 47%-a átlag felett teljesít.

4.2.2. A nyolcadikosok négy műfajban alkottak szöveget: élménybeszámoló, levél, személyleírás, tanács. A nyolcadikos átlagok alapján megállapítható, hogy nincs szignifikáns különbség sem a régiók, sem a műfaji átlagok között. A műfaji átlagok a 6,50 és 7-es értékintervallumban helyezkednek el. Pozitív jelenségeként értékelhető az, hogy a diákok a különböző műfajokban hasonló színvonalú fogalmazásokat tudnak alkotni. Valószínű, hogy az alapvizsgára való felkészülésnek fontos szerepe van a kiegyensúlyozódás folyamatának az elindításában és kibontakoztatásában.

A településtípus szerinti átlagok már jelentősebb különbséget mutatnak, a falun élő diákok rosszabbul teljesítenek, mint a városban tanuló társaik (a falu átlaga 6,30, a városé 7,10).

A nyolcadikos teljesítmények műfaj szerinti eloszlási mutatói jelentős különbségeket nem tükröznek. Azt viszont jelzik, hogy az általános iskolai szakaszban nem valósult meg a gyengén fogalmazók felzárkóztatása. Az élménybeszámoló és levél műfajában a diákok 14%-a elégtelen osztályzatot ér el, ez az arány a személyleírásban 17%, a tanács esetében pedig már 22%. A gyenge kategóriában a következőképpen alakul az eloszlás: a diákok 32%-a az élménybeszámoló esetében, 36%-a a levél műfajában, 30%-a a személyleírás feladatban, 35%-a a tanács esetében gyengén teljesít.

Az ötödikes mutatókhoz viszonyítva csekély javulás figyelhető meg a közepes intervallumtól kezdődően: közepes teljesítményt nyújt a diákok 20%-a három műfajban, és csupán a tanács feladatában csökken 18%-ra a tanulók aránya. A jeles kategóriában az eloszlási arányok sorrendje az átlagok műfaj szerinti rangsorolását követi: élménybeszámoló 15%, levél 14%, személyleírás 13%, tanács 11%.

4.3. A középiskola

A fogalmazási képesség fejlesztésében a középiskola feladata, hogy összehangolva a felnőtt és iskolai írástevékenységet, képessé tegye a diákokat a társadalmi érdekérvényesítéshez szükséges sikeres kommunikációra.

A tizenkettedikesek három műfajban alkottak szöveget: esszé, tanács, tudósítás. Az országos átlagok magasabbak, mint a nyolcadikosoké.

A régiók szerinti átlagok határesetet jeleznek: az átmeneti régió és a tömb átlagai között nincs jelentős különbség, a szórvány és a tömb átlagai között már szignifikáns a különbség. A műfajok átlagai között nincs szignifikáns különbség (esszé: 7,28; tanács: 7,53; tudósítás: 7,51), de a műfaj és régió viszonylatában már megjelennek a szignifikáns különbségek.

A tizenkettedikesek teljesítményeinek eloszlási mutatói jelentősebb különbségeket az alsó és a felső értéksávban jeleznek.

A műfaj szerinti eloszlást tekintve az elégtelen intervallumban még csekélyek a különbségek: az esszében a diákok 9%-a, a tanácsban és tudósításban 7%-uk teljesítménye kap elégtelen osztályzatot.

Gyengén teljesít a diákok 30%-a az esszé, 25%-a a tanács, 23%-a a tudósítás műfajában. Közepes minősítésű a diákok 25%-ának az esszében, 24%-ának a tanácsban, 22%-ának a tudósításban a teljesítménye. A különbségek növekedése elindul a jó, majd folytatódik a jeles intervallumban a következőképpen: jó minősítést kap a tanulók 21%-a, 24%-a, 26%-a; jeles osztályzatot 15%, 20%, 22% (a feladatok sorrendje: esszé, tanács, tudósítás).

5. A fogalmazások jellegzetességei

A fogalmazások jellegzetességeit műfaji csoportosításban érdemes vizsgálni, mert a műfaji kategóriák szerinti eredményadatok árnyaltabb képet nyújtanak a fogalmazási képesség színvonaláról.

5.1. Az elbeszélő jellegű fogalmazások

A negyedikesek meséinek általános jellemzője, hogy az elbeszélő jellegű szövegtípus majdnem egyeduralgó, ami főleg annak a következménye, hogy hiányzik a mesei cselekmény környezetének ábrázolása, a hősök külső jellemzése, a belső jellemzés, ha egyáltalán megvalósul, vázlatos. Feltűnő az is, hogy milyen kis mértékben használják ki a párbeszéd nyújtotta lehetőségeket a cselekmény bonyolításában, illetve a hősök jellemzésében. A gyengén fogalmazók meséire jellemző a párbeszédes szövegrészek teljes hiánya.

A mesék szerkezeti felépítése követi a hármas tagolás szempontjait, a cselekmény bonyolításában is betartják a követelményeket (a bonyodalom indítása, kifejtése, tetőpont, megoldás). Az eseménymozzanatok a lineáris időrendet követik, a metonimikus történetformálás szabályai nagyvonalakban érvényesülnek. A mesehősök lelkiállapotának jellemzése, az érzelmek kifejezése szinte teljesen háttérbe szorul.

Az elemisták általában eltalálják a megfelelő mesemondói hangnemet, az általuk írt szövegekben még érvényesül a stílustartás követelménye. Ezt azért érdemes kiemelni, mert az általános és középiskolában sokan és sokszor vétenek e követelmény ellen. Minél nehezebbnek bizonyul a szövegalkotási feladat, annál gyakrabban előforduló hiba a stílusterés.

Az ötödikesek az elbeszélő jellegű fogalmazásban az elvártnál gyengébben, de a leírónál jobban teljesítettek (az átlag 6,42). A feladat az volt, hogy valamilyen személyes élményüket beszéljék el, a témát szabadon választhatták, elbeszélések címei alapján. Tartalmi vonatkozásban meglepően sokat és sokszor hibáztak. Sokan nem tartották szem előtt a tartalmi megfelelés követelményét, vagyis azt, hogy az elbeszélte események valóban az általános címet példázzák. Ez azért is meglepő, mert a negyedikesek érvényesítették ezt a követelményt: találó címeket adtak meséiknek. Ami az elbeszélés minőségét illeti, a cselekmény kibontását magabiztosan oldották meg, az érzések és érzelmek kifejezése viszont kevésbé sikerült. Az már a negyedikeseknél feltűnt, hogy a mesehősök lelkiállapotának jellemzése, érzelmeik kifejezése szinte teljesen háttérbe szorult. A szűkre szabott szókinccs korlátai talán ezen a területen nyilvánulnak meg leginkább. Úgy tűnik ez a gyakorlat folytatódik az általános iskola alsó tagozatán is.

A fogalmazások szerkezeti felépítésükben általában betartják a hármas tagoltságot, de a szöveg kidolgozottsága az elvárható szint alatt marad; túl sok, a cselekmény szempontjából nem releváns mozzanatot emelnek be, gyakran elvesztődnek a részletekben. Ezzel egy olyan sajátosság jelenik meg, amellyel a nyolcadikosok, sőt a tizenkettedikesek szövegeiben is találkozni fogunk.

A témához és műfajhoz illő hangnemet az ötödikesek is megfelelően választják meg, de az elbeszélői hangnem egyenletességét nem mindig tudják megőrizni. A stílus választékossága és árnyaltsága szinte teljesen hiányzik a szövegekből, az viszont érzékelhető, hogy a köznyelvi normákhoz igyekeznek igazodni. Ezzel egy olyan sajátosság jelenik meg, amely jellemzi az általános iskola és a líceum végzőseinek szövegeit is.

A nyolcadikosok az élménybeszámoló műfajában teljesítettek a legjobban, a műfaj átlaga 7,02. A feladat megoldásában általában kétféle mintát követtek: vagy elbeszélést írtak, vagy élményfogalmazást. Nagyjából egyensúlyban van a kétféle megoldás, de az elbeszélések jobban sikerültek, mint az élményfogalmazások. Ennek oka valószínűleg az, hogy az elbeszélésekben az eseménymozzanatok elrendezésében biztos támpontot jelentett az elbeszélő szerkezet, amelynek jegyeit jól ismerik, az élményfogalmazásokban pedig éppen az jelentett gondot, hogy egyetlen, középpontba állított élmény köré kellett elrendezniük az eseményeket.

Az ötödikesekhez viszonyítva fejlődésként értékelhető, hogy sokuknak sikerül az események, történések élményszerű bemutatása. Ami a szöveg kidolgozottságát illeti: azok az aránytalanságok, amit az alsó tagozaton tapasztaltunk, nem tűntek el, a részletek burjánzása csökkent a tetőpont felé haladó feszültséget, sokszor feleslegesen terhelik a szerkezetet.

A megfelelő hangvétel megválasztásával jól boldogulnak, de a stílustartás követelménye ellen többször vétenek, mint az ötödikesek. Az elbeszélő és leíró szövegrészek közötti váltáskor gyakori a stílusterés.

5.2. A leíró jellegű fogalmazások

Az ötödikesek a személyleírás feladatot oldották meg a leggyengébben, az átlag 5,98. Ha figyelembe vesszük azt, hogy a negyedikesek meséiből milyen mértékben hiányoztak a környezetet vagy szereplőket bemutató leíró részek, akkor a gyenge teljesítmény már nem annyira meglepő. Nem tartalmi szempontból okozott gondot a feladat megoldása (kellő számú tulajdonsággal tudják jellemezni önmagukat mint a külső, mind pedig a belső portré tekintetében), hanem az információk elrendezésével nem boldogultak, illetve nehezen tudták megvalósítani azt, hogy ne leltárt készítsenek tulajdonságaikról, hanem szövegszerű leírást alkossanak.

A nyolcadikosok átlaga a személyleírás műfajában 6,85, ez az eredmény közepesnek mondható. Az önportrék megformálására sajátos kettősség jellemző: a külső portrék általában jól felépítettek, tömörök, gyakran még szűkszavúak is; a belső portrék felépítésében leggyakrabban hiányzik a tulajdonságok rendezését irányító valamilyen elv vagy koncepció, csapongóak, a többség szívesen beszél magáról, kedvteléseiről, hajlamairól, kedvelt és nemszeretem tantárgyaikról, kedvenc szórakozásaikról. A téma szempontjából fontos információk keverednek lényegtelen, de túlméretezett részletekkel. A csapongás, a témától való eltérés, az egész és rész viszonyában a kiegyensúlyozatlanság olyan jegyek, amelyek a tizenkettődikeselek esszéiben is bántó módon előfordulnak.

5.3. A levél műfaja

Az ötödikesek a levél műfajában teljesítettek a legjobban (az átlag 6,54). Ez azzal magyarázható, hogy a levélfeladat megszokott keretnek bizonyul, amely fogódzót jelent a diákoknak abban, hogy a témával kapcsolatos információikat megfelelően tudják elrendezni és megszerkeszteni. Az ötödikesek számára minden feladattípusban a mondanivaló elrendezése, megszerkesztése jelentette a nehezen megoldható részt. A levél esetében, amelyet az már elemiben tanulnak, mint műfajt, a begyakoroltságnak köszönhetően sikeresen oldják meg a szerkesztést, betartják a műfaj formai követelményeit (viszont feltűnően sok helyesírási hibát követnek el a megszólítást követő központosási jel használatában, a keltezésben). Néhány kivételtől eltekintve eltalálják a megfelelő hangnemet, eleget tesznek a stílustartás követelményének.

A levél műfajában a nyolcadikosok átlaga 6,87, ami az ötödikes átlaghoz viszonyítva nagyon csekély növekedést jelent. A szerkesztéssel – akárcsak az ötödikesek – ők is jól boldogulnak, a formai követelményeket betartják. A tartalom és stílus tekintetében viszont nem az elvárható színvonalat hozták. A tartalmi hibák között gyakori, hogy vagy túl kevés információt adnak meg arról az eseményről, amelyre meghívják a címzettet, vagy a megadottak túl sematikusak. Személyes tapasztalataikat nem tudják szervesen kapcsolni az ábrázolt eseményhez, még az sem sikerül, hogy hitelesen mutassák be azt a rendezvényt, amelynek a megtekintéséhez (a feladat utasítása szerint) kíváncsiságot, érdeklődést kell kelteniük.

A megfelelő hangvételt eltalálják, de nyelvhasználatukra nem jellemző sem az árnyaltság, sem a szabatoság. A stílus szintjén mérhető le a leginkább a fejlődés hiánya. A szegényes szókinccs szabta korlátok mutatkoznak meg abban, hogy túl sokszor fordul elő a szóismétlés, a megfelelő szó ismeretének a hiányában gyakoriak a körülírásos formák (az ötödikesek személyleírásaiban már talákoztunk a jelenséggel), nem használnak szinonimákat sem a fogalmi vagy tartalmi árnyalásra, sem az ismétlés elkerülésére.

A nyolcadikosok másik levélformát kérő feladata a tanács, ennek átlaga a leggyengébb: 6,48. Az, hogy a feladat tartalmi vonatkozásában hibáztak a legtöbben és a leggyakrabban, arról árulkodik, hogy milyen felszínes a tudásuk a jó fogalmazás követelményeiről (legalább öt szempontot kellett megadniuk a jó fogalmazással kapcsolatban). A szövegek így arról is árulkodnak, hogy milyen minőségű az a fogalmazástanítás, amelyben a diákoknak részük volt.

Feltűnő, hogy inkább a fogalmazástechnikai kritériumok szerepét (szerkesztési, nyelvhelyesség, helyesírási tudnivalók, illetve külalak) hangsúlyozták, a tartalmi követelményekkel kapcsolatban megelégedtek annyival, hogy a cím és a szöveg tartalma között megfelelésnek kell lennie. A stílusra vonatkozó tanácsaik arra korlátozódtak, hogy szépen kell fogalmazni, illetve a tanároknak tetszik az, ha stílus eszközöket alkalmaznak. Úgy tűnik a szövegtervezés lépéseiről, szabályairól vagy nem rendelkeznek kellő ismeretekkel, vagy lényegtelennek tartják őket. A szövegképző szabályok mellőzése magyarázhatja azt a tényt, hogy annyian és annyiszor vétének az egység, haladás, folytonosság, tagoltság, arányosság és teljesség követelményei ellen.

A szerkesztésben igazodtak a levélforma jegyeihez, de a téma kibontásában nem találták meg azt a rendezőelvet, amelynek mentén rendszerezhatték volna tanácsaikat. A levelek előadásmódja általában megfelel a feladathelyzetnek, de a pontosság, szabatoság és választékosság követelményei csak a legjobbaknál érvényesülnek.

A fogalmazások egyik legfőbb jellemzője, hogy olyan szabályokat nem tartanak be, amelyeket nyomatékosan ajánlanak fiatalabb diáktársuknak (nyelv-helyesség, helyesírás).

A tizenkettedikesek a tanács feladatot, mint az várható volt, jobban oldották meg, mint a nyolcadikosok. A jó fogalmazás követelményeiről nemcsak többet tudnak, mint a nyolcadikosok, hanem törekednek arra, hogy kifejtésük az egyes követelmények jelentését, példákkal indokolják betartásuknak a szükségességét. Szem előtt tartják azt is, hogy meggyőzzék fiatalabb tanulótársukat a szabályok betartásának fontosságáról. Abban folytatják az általános iskolások gyakorlatát, hogy a formai követelményeket állítják előtérbe, és kevesebbet foglalkoznak a tartalmi vonatkozásokkal. A stílusra vonatkozóan több ismérvet sorakoztatnak fel, mint a nyolcadikosok. A leggyakrabban a stílus választékosságát jelölik meg követendő célként, amit viszont ők nem tartanak be. Hangsúlyozzák a képek alkalmazásának szerepét az érzékletes ábrázolásban, de példáik gyakran arról árulkodnak, hogy nincsenek teljes mértékben tisztában a kép fogalmával, illetve az érzékletes megjelenítést összetévesztik a díszítettséggel.

A szerkesztésben betartják a levélkeret formai követelményeit, a téma kibontásában igyekeznek valamilyen rendezőelv szerint csoportosítani tanácsait, de nem ragaszkodnak eredeti elképzeléseikhez, ezért gyakori, hogy a tárgyaló részben egymást váltó szerkesztési elvekkel találkozunk, ami viszont szétzilálja a kompozíciót.

5.4. Az esszé

Ebben az értekező műfajban csak a tizenkettedikesek alkottak szöveget. Az esszék színvonalbeli különbségeit a választott téma is alakította. A témát ugyan szabadon választhatták, de úgy tűnik, a diákok nem mindig mérik fel helyesen azt, hogy mi könnyű és mi nehéz számukra. A legjobb esszék a család és karrier témáját feldolgozó fogalmazások közül kerültek ki, sok gyenge fogalmazás született a tévénézéssel kapcsolatos témafeldolgozásból (könnyű feladatnak tűnt), a leggyengébbek a hagyomány és modernitás, illetve a diákok beleszólása a tananyagba témáját feldolgozó írások.

A tartalmi összetevők tekintetében a tartalmi megfelelés követelménye általában érvényesül, de a téma átgondolt, alapos, a probléma bonyolultságát érzékeltető kibontásával, a világosan elkülöníthető eszmékkel, gondolati mélységgel csak a legjobbaknál találkozunk; a többség megelepszik a sematikus vélemények, a hallott vagy olvasott közterek beépítésével, egyéni véleményét nem

úgy építi be, hogy érzékelteti más, lehetséges nézőpontok létezését, hanem kinyilatkoztat vagy elmélkedő széljegyzeteket ír a téma margójára.

Az esszék szerkezeti felépítésének jellemzője, hogy a nagy szerkezeti részek (bevezetés, tárgyalás, befejezés) megtalálhatók, de a szöveg kisebb szerkezeti egységeinek (bekezdések, gondolategységek) megszerkesztettsége már nem megfelelő. Azokban a fogalmazásokban, amelyekben a gondolatmenet nem körvonalazódik világosan, a részek között sem érvényesül a szövegkohéziót megteremtő rendezőelv.

A fogalmazások tükrözik a diákok törekvését, hogy igazodjanak az irodalmi nyelv stílusnormáihoz, de a mondanivaló tömör, szabatos, pontos kifejtése csak a legjobbaknak sikerül. Leginkább a stílus választékossága hiányzik az esszékből.

6. Következtetések

Az eredményadatok alapján megállapítható: az országos átlagok összességükben nem növekedtek (egyes műfajokban magasabb átlagokat érnek el a tanulók, más műfajokban romlik a teljesítményük; az évfolyamok szintjén pedig változatlan marad). A fogalmazási képesség színvonalának javulása a régiók szintjén bekövetkezik: lassúbb ütemű a szórványban, gyorsabb ütemű az átmeneti régióban; ennek következtében a régiók közötti különbség eltűnik. Ez pozitívumként értékelhető.

A települések átlagai között megjelenő szignifikáns különbség (már az elemiben jelentkezik, és jelentőssé válik az általános iskolai képzés végére) negatív jelenségre utal: a falu leszakadására.

A műfaji átlagok között szignifikáns különbségek vannak; ez kiegyensúlyozódik a kötelező általános oktatás befejezéséig (8. osztály); majd újra jelentkezik a középiskolában, és oly mértékű, hogy tizenkettedikben a különbség kivetül a régióra.

Az eredményadatok azt bizonyítják, hogy javul a teljesítmények eloszlása (minden évfolyamon és minden régióban), folytatódik, lassú ütemben ugyan a gyenge tanulók felzárkózása, amely csak bizonyos korlátok között valósulhat meg. Negatív jelenséggé értékelhető az elégtelen osztályzatok és a gyengén fogalmazók magas aránya.